

Speelgoed uit verleden tijd

In 1940, toen ik onder zeer moeilijke omstandigheden het sympathieke testament van mr. D.Z. van Duyl moest uitvoeren, vond ik in diens boedel o.m. een vrij uitgebreide bibliotheek, waarbij ook een zorgvuldig bewaarde collectie kinderspeelgoed uit de loop van de 19e eeuw. Gelukkig heeft het Friesch Genootschap in zijn uithof Stania-State een apart kamertje kunnen inrichten voor het bewaren van dit zeer merkwaardige cultuurgoed, dat meest stukgespeeld wordt.

Tussen dit speelgoed bevond zich ook een z.g.n. Stroboscoop of Wondertrommel, een voorwerp dat Van Dale omschrijft als volgt: „De Stroboscoop is een oogmisleitend optisch toestel, bestaande uit een bordpapieren of ijzeren trommel, die aan de rand vierkante openingen heeft, tussen welke eenzelfde voorstelling (als een springende man, jonglerende clowns, vliegende vissen enz.) in verschillende achtereenvolgende standen is afgebeeld. Door een draaiende of roterende beweging wordt aan het beeld de nabootsing van een voorgestelde handeling gegeven”.

De uitvinding van dit toestel wordt aan een zekere Horner in het jaar 1833 toegeschreven; Van Dale's Woordenboek noemt een zekere Stampfer. Laat ons zeggen dat een buitenlandse werktuigkundige in of omstreeks 1833 zo vernuftig was.

Het procédé van elkaar snel opvolgende standen, die door draaiing een beweging imiteren werd op verschillende manieren toegepast, o.a. ook in het z.g.n. Wonderboek, waarvan men vlug de bladen omsloeg. Ook in de fotografie werd omstreeks het midden van de vorige eeuw, in een serie afbeeldingen van dezelfde figuur in achtereenvolgende standen de beweging zelf bedrieglijk nagebootst. Men noemde deze nieuwe vinding, de voorloper van de film, „de levende fotografie”. Een reuzenstap vooruit op dit gebied was de door de Franse fotograaf Lumière in 1895 gedane nieuwe vinding waardoor de dus verkregen seriën foto's op doek konden worden geprojecteerd.

Deze nieuwigheid, waaruit de bioscoop is geboren, is dus nauwelijks een halve eeuw oud. Kort voor 1900 werd zij te Parijs voor het eerst vertoond in het op de Grand Boulevards gelegen „Café de Paris”. Dit werd te Amsterdam spoedig nagevolgd bij het variété-bedrijf in het gebouw van het Circus Carré en in Flora naast het oude Panopticumgebouw.

De eerste bioscoopvoorstellingen te Leeuwarden werden — als nu nog — gegeven in de grote zaal van de Harmonie. De film-operateurs „Albert frères” kwamen daarvoor ven tijd tot tijd uit Amsterdam over. Ook dit is gebleken een overgangs-stadium te zijn geweest. De bioscoop voorzag in een behoefte van de Leeuwarder en Friese bevolking en dagelijkse en geregelde voorstellingen waren een eis van de tijd.

Natuurlijk zullen er velen te Leeuwarden zijn, die belang stellen in de oude stroboscoop, hetzij omdat zij er in hun jeugd zichzelf mee hebben vermaakt, hetzij omdat zij er belang in stellen te weten waarmee hun voorouders een eeuw geleden en later speelden. Om aan die belangstelling te voldoen zijn de nieuw verkregen stroboscoop en zijn onderdelen geëxposeerd in het Fries Museum, waar ze tot 1 Juli a.s. te bezichtigen zullen zijn. Daarna gaan ze naar het Speelgoed-kamertje op Stania-State.

De stroboscoop behoort, evenals de optica-spiegel voor kopergravures en de steriscoop voor dubbele foto's, tot de afdeling gezelschapsspelen voor kinderen en grote mensen, die in de uitgebreide verzamelingen in het Prinsessehof bewaard worden.

Een kleine optelling van verschillende daarin bewaarde spelen geeft een overzicht daarvan t.w.: Een portefeuille met verschillende kaartspelen w.o. Franse en Italiaanse uit de 17e en 18e en Duitse uit de 19de eeuw. Merkwaardig zijn de kaartspelen uit omstreeks 1800 de tijd van de grote Franse omwenteling, toen de kaartspelen dikwijls versierd werden met politieke en wetenschappelijke onderwerpen.

Een tweede portefeuille bevat een grote hoeveelheid gezelschapsspelen gebaseerd op de overoude ganzebrief. Vele 18e en 19e eeuwse variaties behoren hiertoe. Een enkele dateert zelfs uit de 17e eeuw. Allen worden gespeeld met dobbelstenen, waarvan 't aantal punten in iedere worp bepaalt het aantal hokjes, dat de speler vooruit kan komen of wanneer hij ongelukkig is, achteruit moet gaan.

Naast deze beide portefeuilles zijn er verscheidene doosjes waarin spelen zijn opgeborgen. Hieronder tekende ik aan: een viertal klok en hamerspelen, bestaande uit een vijftal kaarten t.w. de klok, de hamer, klok en hamer, de schimmel en het huis. Ook dit spel werd met dobbelstenen gespeeld; een paar kienspelen met kaarten waarop nummers, die bezet moesten worden met glaasjes en diverse blokjes; een tramway-spel waarvan de kaarten versierd werden met afbeeldingen van paarden-trammen in allerlei Nederlandse steden als Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht. Groningen enz.: een drietal domino-spelen ieder van een 28-tal stenen; verschillende Europese, Chinese, Balinese, Batakse en andere schaakspelen.

Als grootste bijzonderheid is er een zittende koningsfiguur uit een schaakspel van omstreeks 1200, dat voor den dag gekomen is bij het graven van een fundering voor het plaatsen van de rotatiepers in de drukkerij van de Leeuwarder Courant, een jaar of 12 geleden. Toen de uitgegraven grond als bemesting over het land werd uitgestrooid werd dit zeldzame antiquiteitje mij als oudheidliefhebber door een boer ter hand gesteld.

Ook vele fijn bewerkte dam- en trik-trak-schijven en enige trik-trak-borden worden in de collecties van Prinsessehof en Fries Museum gevonden. Een hiervan, versierd met het wapen van de Camminga's, de oude erfheren van Ameland, bevindt zich in de met 16e en 17e eeuwse meubels aangeklede kamer, op Stania-State.

Ook verschillende spelen als bikkels, zowel van kootbeentjes als van koper en van lood met de bijbehorende gebakken stenen of rijk versierde glazen bakkerds of stuiters, knikkers, vliegers (in Friesland draken genoemd), croquet, hoepels, tollers, klepper-houtjes, tiepelstokken behoren in deze verzameling thuis.

Al dit oude cultuurgoed verdwijnt meer en meer. We mogen wel oppassen, dat wij de verzamelingen hiervan in Prinsessehof en Fries Museum zo rijk en volledig mogelijk maken. Wie heeft in zijn speelgoedlade of kabinet nog wat oud, vergeten en in onbruik geraakt kinderspeelgoed liggen? Hij krijgt dan zeker een dankbare brief van de besturen dezer musea wanneer hij zijn oude kinderspeelgoed zendt aan een der genoemde musea.

NANNE OTTEMA.

Leeuwarder courant : hoofdblad van Friesland
24-06-1950

